

Білоус В. С. Усна історія як метод краєзнавчого дослідження історії бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського / В. С. Білоус // Усна історія як важлива складова краєзнавчої діяльності : матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф. 21-22 жовтня 2014 р. м. Вінниця / Управ. культури і туризму Вінниц. облдержадмін., Вінниц. ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва, Вінниц. обл. ін.-т після диплом. освіти пед. працівників, ГО. «Асоц. б-к Вінниччини». – Вінниця, 2015. – С.59-63 (294 с.).

УДК 027.7:37(477.44-25)(09)

Усна історія як метод краєзнавчого дослідження історії бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Білоус В. С.,

директор бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

У статті розглянуто питання вивчення історії бібліотеки як важливої складової бібліотечного краєзнавства. Відображено роль та значення методу усної історії під час наукових досліджень. Висвітлено досвід роботи бібліотеки Вінницького педуніверситету з використання методу усної історії у краєзнавчому дослідженні історії освітянської книгозбірні.

Ключові слова: усна історія, методи усної історії, бібліотечне краєзнавство, історія бібліотеки, бібліотечні дослідження, бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

The article deals with the study of the history of the library as an important component of library lore studies. The role and meaning of oral history during research is shown. The experience of the library of the Vinnytsia Pedagogical University with the use of the oral history methodology in the study of the history of the educational bookstore has been described.

Keywords: oral history, methods of oral history, library lore studies, library history, library research, library of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Усна історія як ділянка досліджень і метод збирання, зберігання й інтерпретації спогадів учасників подій минулого є найдавнішим способом історичного дослідження, що передував писемності, і одним з найсучасніших, починаючи із записів на аудіоплівку у ХХ ст. до цифрових технологій ХХІ ст. [1]. Це напрям історичного опису, що ґрунтується на використанні спогадів і особистих оцінок безпосередніх учасників чи очевидців описуваних подій; метод фіксації та обробки особливого різновиду історичних джерел – спогадів живих людей про пережиті події чи соціальні умови, записані, збережені і доступні для наукового використання [2].

Перші фахівці у цій галузі розглядали усну історію, насамперед, як засіб збирання та фіксації усних спогадів видатних і впливових особистостей – усього того, що інакше було би втрачене для подальшого історичного дослідження. Як писав один із головних теоретиків усної історії П. Томпсон: «Усна історія – це історія, вибудована довкола людей. Вона наповнює життям історію як таку і розширює її масштаб. Вона дозволяє знайти героїв не лише серед вождів, але і серед безвісної більшості

народу. Вона сприяє контактам – а значить, і взаєморозумінню – між соціальними класами і між поколіннями. Одним словом, вона допомагає людям повніше відчувати себе людьми»[3].

Як метод історичної науки, усна історія:

- дозволяє зберегти свідчення безпосередніх учасників історичних подій, «маленьких людей», які в офіційних джерелах фігурують лише як статистичні одиниці, а часто і взагалі забуті;
- надає матеріал для інших галузей історичної науки – історичної антропології, історичної психології, історичної герменевтики;
- забезпечує трансляцію систем цінностей та культурно-семантичного коду від покоління до покоління.

Сучасне розуміння усної історії охоплює як процес усної передачі та запису спогадів, так і усі різні форми новостворених історичних документів, а також подальший аналіз отриманих першоджерел. Будь-яка інформація, зібрана і зафіксована дослідником у процесі вербального спілкування з людьми у вигляді розповідей про історичне минуле, цитування тощо є джерелами усної історії [4]. Важливими вважають джерела усного походження у локальних дослідженнях, метою яких є вивчення історії краю, району, села, родини, окремої установи. Таким локальним дослідженням є краєзнавчі дослідження історії бібліотеки.

Практичне вирішення сучасних проблем освіти та культури неможливе без всебічного і достовірного відтворення всіх сторін національної історії, зокрема і історії бібліотечної справи, без осмислення бібліотекознавчого історичного досвіду, становлення та розвитку бібліотек, у т. ч. освітянських. У зв'язку з цим, важливе значення має вивчення історії бібліотечної справи загалом та окремо взятої бібліотеки, що є важливою складовою бібліотечного краєзнавства. Адже бібліотеки були й залишаються найціннішими скарбницями духовних багатств людини, що поєднують минуле, сучасне і майбутнє, ознакою культури та цивілізованості суспільства.

Останнім часом відбувається розширення спектру досліджень історичного минулого бібліотек, яке рясніє прогалинами та білими плямами. Варто також зазначити, що інформація у письмових джерелах стосовно історії бібліотеки, якщо така існує, як правило, не є вичерпною і зводиться до коротких історичних відомостей або ж довідок із зазначенням основних етапів існування бібліотеки. Через відсутність документів з історії бібліотек до методу «усної історії» все частіше звертаються бібліотечні фахівці. Зауважу, що іноді усні джерела стають єдиними і незамінними у справі з'ясування питань, які викликають цікавість дослідника.

Потреба пізнання і розуміння індивідуального досвіду окремої бібліотеки, як важливої складової історії бібліотечної справи логічно призвели до переорієнтації дослідницьких стратегій, серед яких особливого значення набувають якісні методи дослідження усної історії, що надходять

у чистому вигляді безпосередньо від людей, які працюють або колись працювали у бібліотеці та є живими свідками її історії.

Використання якнайширшого кола доступних джерел, зіставлення та застосування різних методів отримання й аналізу інформації, використання методу усної історії дозволяє отримати більш точну картину минулого з історії бібліотеки. Фактично, що будь-який опис минулого бібліотеки є дослідженням, послідовною реконструкцією історії бібліотеки від її заснування до сьогодення.

Історія освітянських книгозбірень, як і загалом бібліотек вищих навчальних закладів, є одним із малодосліджених питань. Зрозумілим було виникнення ідеї та бажання поглибити знання про історію бібліотеки, в якій ти працюєш, яка є складовою мережі освітянських бібліотек України.

Мушу констатувати, що історія бібліотеки Вінницького педуніверситету раніше майже не досліджувалася. Серед науковців-істориків та фахівців бібліотечної справи, які вивчали питання історії освітянських бібліотек на Поділлі (в основному, це період 10-20-х рр. ХХ ст.) – доцент інституту історії, етнології і права Вінницького державного педагогічного університету Т. Р. Кароєва, директор наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету, доктор історичних наук В. С. Прокопчук, директор бібліотеки Хмельницького національного університету О. Б. Айвазян, директор бібліотеки Хмельницького педагогічного університету Л. В. Дитинник та ін. Тема бібліотечної справи на Поділлі у міжвоєнний період (1920-1939 рр.) є об'єктом вивчення вітчизняних істориків та краєзнавців.

Історія бібліотеки – яскрава сторінка становлення та відродження університету, його досягнень і злетів. У всі часи університетська бібліотека була і залишається берегиною вікових надбань людства, важливим інформаційним центром освітян області. Бібліотека – ровесниця університету, тому осмислення історії університету неможливе без дослідження становлення і розвитку університетської бібліотеки. Родовід університету і бібліотеки сягає початку минулого століття. Закономірно, що вивчаючи історію бібліотеки, безпосередньо пов'язували її з історією університету.

Досліджуючи історію бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського активно використовували метод усної історії. Через відсутність комплексу архівних документів з історії бібліотеки Вінницького педуніверситету, матеріал, здебільшого, ґрунтувався на спогадах працівників бібліотеки, викладачів та випускників навчального закладу.

З усіх методик дослідження надавали перевагу усному опитуванню, анкетуванню, польовим дослідженням, усній традиції у поясненні історичного минулого бібліотеки. Усна історія збирає усні спогади та особисті коментарі, що мають значення для історії, шляхом

запису інтерв'ю. Інтерв'ю є усною історією лише тоді, коли воно записане, опрацьоване у певний спосіб, доступне в бібліотеці, архіві чи іншому сховищі, або ж відтворене у відносно дослівній формі у вигляді публікації» [2 Кісь О. Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади / Оксана Кісь // Україна Модерна. – Львів ; Київ, 2007. – Ч. 11. – С. 7-21.]

Збір усної історії про освітянську книгозбірню передбачав прямий контакт з людьми – безпосередніми свідками подій, носіями інформації. У спілкуванні з ними гостріше відчувалася сама проблема дослідження, значення бібліотеки у навчальному процесі, усвідомлення моральних цінностей і життєвих орієнтирів, що були притаманні бібліотекарям минулих поколінь та читачам.

Відзначення ювілею бібліотеки у 2013 р. став приводом для узагальнення та вивчення накопиченого досвіду, визначення пріоритетних напрямів подальшого розвитку у відповідності до вимог часу. Результат багаторічних досліджень історії бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету викладено у книгах «Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: історія, сьогодення, постаті» [5] та «Сто років духовності: спогади про бібліотеку ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського» [6].

До підготовки видання доклали зусилля викладачі, студенти, співробітники університету, увесь колектив бібліотеки. Мета дослідження – відобразити особливості історичного розвитку та етапи становлення освітянської книгозбірні на Поділлі.

Основне завдання видань – донести до сучасників розповідь про діяльність університетської бібліотеки, її становлення та розбудову, розповісти про скромну роботу багатьох поколінь бібліотекарів, показати досягнення університетської бібліотеки та перспективи подальшого розвитку, висловити побажання новій когорті бібліотечних працівників гідно продовжувати справу з інформаційного та бібліотечно-бібліографічного забезпечення освітян. У краєзнавчих літературно-історичних нарисах представлені важливі моменти життя бібліотеки у контексті історії держави, освіти, університету та бібліотечної справи, відображені тенденції розвитку, проблеми і перспективи університетської бібліотеки.

Сто років життя бібліотеки, як і власне навчального закладу, вмістили дуже багато подій: революції, війни, повоєнні відбудови, голодомор, зміни державного устрою, економічні кризи тощо. За ці роки бібліотека пройшла великий та складний шлях становлення та розвитку. Історичне тло, державна політика, керівництво навчального закладу, викладачі, студенти та самі працівники бібліотеки всіх поколінь мали безпосередній вплив на розбудову освітянської бібліотеки.

У книзі «Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: історія, сьогодення, постаті» визначено й обґрунтовано основні етапи

становлення та розвитку бібліотеки. Матеріал систематизовано за хронологічним принципом у відповідності до основних віх історії. Текст ілюстровано фотодокументами. Бібліографічна частина видання знайомить читачів з історією бібліотеки та літературою про неї.

Зазначу, що історія університетської бібліотеки – це доля людей, відданих книзі, справі освіти і виховання студентської молоді, сприяння науковим відкриттям і підтримка творчих особистостей, це життя кожного бібліотекаря, а будь-яке життя має свій неоціненний інтерес, бо життя кожної окремої людини – це життя її народу, його традицій, це життя та розвиток колективу, в якому людина працювала та працює. Зрозуміло, що запорукою виконання книгозбірнею своїх завдань, протягом усього періоду існування, завжди були її кадри. Адже не приміщення і навіть не цінні фонди роблять історію бібліотеки, а саме люди творили і творять її. Багато грамотних, розумних, творчих людей працювало над розбудовою університетської бібліотеки. І кожен з них залишив якийсь свій помітний слід в її історії. Розділ «Команда небайдужих або наші перші скрипки» розповідає про бібліотекарів, які внесли вагомий внесок у розбудову освітянської книгозбірні. У цьому розділі подаються також біографічні відомості про окремих працівників бібліотеки.

Біографії працівників бібліотеки, автобіографії, у яких відображено соціальні та культурні реалії, політичні й моральні цінності, норми та вимоги бібліотеки у різні часи, місце людини у житті бібліотеки є унікальним історичним джерелом під час дослідження історії бібліотеки. Автобіографія дає змогу зосередитися на індивідуальному житті, що вписане у безпосереднє соціокультурне середовище, отож роздуми особи про її власне життя та соціальне, політичне чи культурне середовище одночасно перебувають у полі уваги дослідника [2, с. 43].

Корисним у цьому плані було спілкування з ветеранами бібліотеки та університету, зі студентами-випускниками. До реконструкції історії освітянської книгозбірні та написання видань активним чином долучилися працівники та ветерани бібліотеки, люди, які колись працювали у бібліотеці, студенти, випускники, викладачі, співробітники університету. Під час збору матеріалу використовувалися спогади і оцінки бібліотечних працівників, чий особистий досвід мав значний вплив на розбудову освітянської книгозбірні.

Під час «польових досліджень» – процесу збору потрібних матеріалів, ми прагнули відтворити історію бібліотеки, залишити для нащадків пам'ять, пробудити у користувачів пізнавальний інтерес до освітянської книгозбірні; виховувати почуття любові до книги та знань, викликати повагу та вдячність до бібліотекарів багатьох поколінь за їх скромну та таку потрібну роботу. Тож аби пізнати власне історичне минуле, була надана їм можливість розповісти про те, що запам'яталося з життя бібліотеки, що складає частину історії освітянської книгозбірні. Визнання унікальності і самоцінності людського досвіду означало необхідність вислухати

безпосередніх учасників подій минулого, ветеранів бібліотеки, що відкривало якісно нові можливості для історичної реконструкції освітянської книгозбірні.

Останнім часом, у зв'язку з усвідомленням того, що від нас йдуть люди, які здійснили помітний внесок у розбудову бібліотеки, працюючи у бібліотеці не один десяток років, є живою історією бібліотеки, свідками історії бібліотеки у різні роки, хотілося більше почути цих людей, зрозуміти з точки зору сучасності. Збираючи матеріали живих свідків, ми прагнули записати їх спогади та вписати у сторінки історії Вінницького педуніверситету, бібліотеки, історії бібліотечної справи та загалом історії освіти та культури нашої держави. Досліджуючи історію бібліотеки, важливо було сформулювати загальне бачення історичного процесу, розвитку бібліотечної справи, створити спеціальний контекст для бесіди та досягнути сенс сказаного працівниками бібліотеки. Саме тоді оповідь про минуле бібліотеки перетворювалася з розмови в акт усної історії.

У бесіді про бібліотеку людський голос, свіжий і неповторний, незмінно надавав «вторгненню» минулого у сьогодення дивовижну безпосередність. Слова, які склалися інколи з безграмотних фраз, посилювали їх виразність, оживляли історію. З цих слів можна було почерпнути щось більше, ніж просто зміст. Важливим моментом у проведенні інтерв'ю було ведення бесіди довірливого характеру, що дозволяв респонденту більш повно «розкритися» у процесі розмови. Особливу цінність під час інтерв'ю мали конкретні приклади з особистого досвіду респондента, їх свої особисті життєві історії, що ілюстрували цікаві події із бібліотечного життя. Часто, працюючи пліч о пліч з людиною не один рік ми стаємо свідками життєвих історій колег, які діляться про своє сокровенне, дізнаємося про їх сім'ю, друзів, погляди, уподобання, бачимо їх відношення до роботи. Записи спогадів про бібліотеку демонстрували усе багатство здібностей її працівників виражати свої думки.

Досліджуючи історію книгозбірні методом усної історії були встановлено цікаві моменти із життя бібліотеки та бібліотекарів. Становлення та плідний розвиток бібліотеки впродовж десятиліть відбувався завдяки професіоналізму, відповідальності, а головне – любові до своєї справи працівників бібліотеки багатьох поколінь. Вагомий внесок у розбудову університетської бібліотеки внесли ветерани бібліотечної справи: Шелягова З. М., Янківська Г. П., Псенюк Д. І., Бородавка О. М., Іщук Н. Ф., Кравець Н. С., Шаповал Л. П., Бойван О. В., Радер Н. І., Шпильова Н. М., Бондар Г. П., Медведєва С. І., Пелимська С. І., Жовмір В. І., Сіроштан В. Г., Іванчук В. О. та багато інших, відданих служінню бібліотеці. Їхній історичний досвід – то наша спадщина.

Службова кореспонденція, яка збереглася у бібліотеці, додала можливість зібрати важливу інформацію: про співпрацю з різними установами, дружні стосунки з бібліотеками та бібліотекарями, джерела комплектування та інші матеріали з історії бібліотеки.

Старі фото працівників бібліотеки (робочі та сімейні) – це теж історія, на яких залишився відбиток якихось історичних подій, наприклад, створення нових приміщень бібліотеки [7], проведення заходів, ювілеї працівників, навіть чийсь думки, що приховалися у відкритих поглядах із світлин. Фото, які зберігаються у бібліотеці та систематизовані у фотоальбоми – речові спогади, пам'ять про бібліотекарів, своєрідна ілюстрація родоводу бібліотеки протягом столітнього періоду.

Використовуючи сучасні цифрові та комп'ютерні технології, бібліотекарі сьогодення активно ілюструють свою діяльність: створюються електронні архіви фотодокументів, блоги, флеш-альбоми, презентації, світлини про роботу бібліотеки виставляються на сайті бібліотеки. Прагнучи залишити нащадкам яскраве уявлення про свою діяльність, формуються фотоальбоми, фотоматеріали розміщуються у щорічних звітах, які за «Переліком типових документів, що створюються під час діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів» передаються на зберігання до обласного архіву.

Роки минають, час багато стирає з людської пам'яті. Водночас, щораз менше живих свідків минулого залишається серед нас. Саме тому вивчення та збереження історії бібліотеки, донесення її до прийдешніх поколінь – наш святий обов'язок. Дослідження історії бібліотеки, безумовно, сприятиме процесу збору та обробки усних джерел, а головне, надасть можливість зберегти частину народної пам'яті у процесі накопичення матеріалів для подальших досліджень історії, як окремої бібліотеки, так і бібліотечної справи загалом.

З огляду на стан справ навколо історії бібліотеки Вінницького педуніверситету, хочеться відмітити, що подібні дослідження мають стосуватися усіх бібліотек міста, області, країни. Кожна, навіть маленька бібліотека, має мати свою історію. Бібліотекарі повинні залишити пам'ять про свою, хай скромну, але потрібну, роботу.

Переконана, що усним істориком може стати кожен. Адже особливої актуальності сьогодні, коли кількість живих свідків та учасників історичних подій минулого щодня зменшується, набуває метод усної історії. Усна історія зберігає свідчення, які з часом можуть бути втрачені назавжди. Проведення усних досліджень, безумовно, сприятиме популяризації історії бібліотеки.

Особливо важливе значення розвиток усної історії матиме для молодих бібліотекарів, які безпосередньо долучившись до відтворення історичного минулого своєї бібліотеки, зможуть зробити свій внесок у розвиток бібліотеки, бібліотечної справи, продемонструвати свою значимість та відчути себе повноцінним членом суспільства.

Науково-краєзнавче дослідження «Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: історія, сьогодення, постаті» та спогади бібліотекарів «Сто років духовності» нададуть можливість сучасним бібліотекарям перейняти

традиції попередніх поколінь та, впроваджуючи інноваційні технології у бібліотечні процеси, забезпечувати освітян якісною, оперативною інформацією.

У подальших планах бібліотеки: вивчати історію книгозбірні, залучати до написання спогадів ветеранів бібліотеки, викладачів та студентів, навчити молодих бібліотекарів аналізувати діяльність бібліотеки, висвітлювати її роботу на сторінках періодичних видань, зберігати фотодокументи та інші матеріали про людей, передавати звіти та інші документи до архівних установ. Наша бібліотека і надалі, активно використовуючи метод усної історії, поглиблюватиме знання про своїх працівників та читачів, з повагою розповідатиме про людей, які творили і творять сьогодні історію освітянської книгозбірні. Почуття поваги до минулого, історичної причетності та відповідальності за нього притаманне кожній людині. Адже минуле та сьогодення бібліотеки – це та основа, той фундамент, який дозволяє сьогоднішньому поколінню розвиватися, професійно працювати. Споглядаючи та вивчаючи минуле, ми дивимося у майбутнє.

Література

1. Oral History Association. – Режим доступу: <http://omega.dickinson.edu/organizations/oha/>
2. Кісь О. Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади / Оксана Кісь // Україна Модерна. – Львів ; Київ, 2007. – Ч. 11. – С. 7-21.
3. Томпсон Пол. Голос прошлого. Устная история / П. Томпсон ; пер. с англ. – М. : Весь Мир, 2003. – 368 с.
4. Пастушенко Т. Метод усної історії усно історичні дослідження в Україні. – Режим доступу : http://klio-mukolaiv.at.ua/prochutatu/usna_istorija.pdf
5. Білоус В. С. Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: історія, сьогодення, постаті (до 100-річного ювілею) : науково-краєзнавче дослідження / В. С. Білоус ; ред. колегія О. В. Шестоपालюк (голова), Л. М. Воробйова, І. В. Зарванська. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2013. – 102 с.
6. Сто років духовності : спогади про бібліотеку ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського / ред. Л. М. Воробйова ; уклад. В. С. Гадамський ; відп. за вип. В.С. Білоус. – Вінниця, 2013. – 67 с.
7. Бібліотека // Вінницький державний педагогічний інститут : історичний нарис 1912-1997 / З. М. Грузман, А. М. Подолинний, М. Ф. Присяжнюк, Б. В. Хоменко. – Вінниця, 1997. – С. 36-39.